

Maria Engler

"Vati blieb im Krieg" Vaterlosigkeit als generationelle Erfahrung im 20. Jahrhundert – Deutschland und Polen", Lu Seegers, Göttingen 2013 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 20, 301-304

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lu Seegers, „*Vati blieb im Krieg*” *Vaterlosigkeit als generationelle Erfahrung im 20. Jahrhundert – Deutschland und Polen*, Wallenstein Verlag, Göttingen 2013, ss. 620. Reihe: Göttinger Studien zur Generationsforschung „Generationsgeschichte”, Band 13¹

Temat pokolenia „dzieci wojennych” stał się niezwykle modny w Niemczech w ostatnim dziesięcioleciu. Świadczy o tym mnogość wydawnictw literackich, socjologicznych i historycznych oraz niezliczone cykle cieszących się dużym zainteresowaniem dokumentów telewizyjnych czy filmów fabularnych². Trudno dziś ustalić, czy to na przełomie wieków ktoś uświadomił sobie, że niedługo umrą ostatni „świadkowie czasów” czy też inicjatywa wyszła od nich samych. Jak twierdzą psycholodzy, potrzeba udokumentowania i upamiętnienia wspomnień z młodości nasila się szczególnie w wieku podeszłym, jest to bowiem czas swoistego „zmierzenia się” z przeszłością, rozliczenia i „wyrzucenia z siebie” spychanych często na margines psychiki bolesnych doświadczeń. Nie jest to zresztą istotne, skąd zainteresowanie tym tematem i kto był inicjatorem jego podjęcia, dość, że cieszy się on niesłabnącym zainteresowaniem i uwagą szerokiej rzeszy odbiorców.

W ten trend wpisuje się wydana latem 2013 roku w Getyndze publikacja Lu Seegers. Autorka, doktor historii i aktualnie pracownik naukowy Uniwersytetu w Hannoverze, od ponad dziesięciu lat zajmuje się problematyką „pokolenia wojennego” i uczestniczy w wielu projektach naukowych jej dotyczących. Książka *Vati blieb im Krieg* nie jest jej pierwszą publikacją na ten temat. Pierwsza, pod redakcją jej i Jürgena Reulecke *Die Generation der Kriegskinder. Historische Hintergründe und Deutungen* („Pokolenie dzieci wojennych. Znaczenie i tło historyczne”)³ została przyjęta z uznaniem i zyskała wiele pozytywnych recenzji. Najnowsza publikacja,

¹ Lu Seegers „*Tatusz pozostał na wojnie*”. *Pólsieroctwo jako pokoleniowe doświadczenie 20 stulecia – Niemcy i Polska*, Wydawnictwo Wallenstein, Getynga 2013, ss. 620. Z cyklu: Getyndzkie studia nad badaniem historii pokoleń „Historia pokoleń”, Tom 13. Wszystkie tłumaczenia są tłumaczeniami własnymi autorki.

² Cykl publikacji naukowych *Historia pokoleń*, cykl filmów dokumentalnych telewizji ARD *Geschichte im Ersten: Vater blieb im Krieg* („Historia w programie pierwszym: Ojciec pozostał na wojnie”) oraz filmy fabularne, takie jak np. *Die Flucht* („Ucieczka”), spotkały się z ogromnym zainteresowaniem.

³ *Die Generation der Kriegskinder. Historische Hintergründe und Deutungen*, hrsg. L. Seegers, J. Reulecke, Psychosozial-Verlag, Giessen 2009.

będąca kontynuacją tej pierwszej, jest pracą zdecydowanie bardziej rozbudowaną, obszerniejszą i metodologicznie odmienną od wcześniejszego wydawnictwa.

Doświadczenie czasów nazistowskich szczególnie boleśnie dotknęło tych najsłabszych i zupełnie niewinnych: pokolenie dzieci urodzonych między 1935 a 1945 rokiem. Po II wojnie światowej w samych tylko Niemczech jedna czwarta wszystkich dzieci wychowywała się bez ojca – albo polegli oni na froncie, albo przebywali w obozach jenieckich, albo pozostawali zaginionymi, bez możliwości ustalenia ich losów. Tocząca się od kilku lat publiczna debata koncentruje się na długotrwałych psychosomatycznych i psychicznych konsekwencjach przeżyć wojennych i powojennych, które odcisnęły trwałe piętno na całej generacji. Obok przywoływania ucieczki, wysiedleń⁴ czy bombardowań centralnym punktem owych wspomnień jest też spowodowana wojną utrata ojca i innych najbliższych. Trudno niestety oprzeć się wrażeniu, że owo „przepracowywanie doświadczeń” dotyczy głównie tylko pewnej części tej generacji, ludzi wyrosłych i wychowanych Niemczech Zachodnich. Media, nauka i publicystyka, koncentrując się jednak tylko na tej grupie, przyczyniają się do swoistego zafalszowania „kultury pamięci”. Nie jest to zresztą powodowane złą wolą i faktyczną chęcią fałszowania historii, wynika raczej z tego, że łatwiej dotrzeć do popularnych i znanych w niemieckich środowiskach naukowych osób, udziałem których stało się doświadczenie II wojny światowej i jej skutków, niż do równoległej grupy zamieszkującej np. w Polsce. Publikacja Lu Seegers diametralnie odbiega od dotychczasowego modelu prezentacji wojennych wspomnień i sposobu ich opracowywania przez niemieckich naukowców. Książka *Vati blieb im Krieg* zrywa z konwencją jednostronnego przekazu ograniczonego jedynie do doświadczeń społeczeństwa zachodnioniemieckiego, ukazując przeżycia „generacji pólsierot” z wielu różnych perspektyw. Autorka, przedstawiając szczegółową analizę historii życia ludzi pochodzących zarówno z Niemiec Zachodnich, jak i Wschodnich, dokonuje porównania ich losów z historiami opowiedzianymi przez polskie pokolenie „dzieci wojennych”. To specyficzne *novum* w niemieckim sposobie badań historycznych.

Na książkę składa się wstęp i sześć rozdziałów tematycznych podzielonych na mniejsze podrozdziały. Część pierwsza to *Struktury, sytuacje, debaty (1914-1970)*⁵ – autorka zajmuje się w niej problemami rodzin, których ojcowie polegli w I wojnie światowej, ich sytuacją w czasach międzywojennych oraz sytuacją rodzin po II wojnie światowej w strefach okupacyjnych, potem w Republice Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republice Demokratycznej. Części druga *Subiektywne opowieści i interpretacje. Dzieciństwo i młodość w RFN i NRD*⁶ i trzecia *Subiektywne opowieści i interpretacje. Dorosłość w RFN i NRD*⁷ poświęcone są doświadczeniom wojennym

⁴ Niemcy zresztą najchętniej używają niestety wywołującego spore emocje terminu „Vertreibung” – „wypędzenie”.

⁵ I. Strukturen, Situationen, Debatten (1914-1970).

⁶ II. Subjektiven Erzählungen und Deutungen. Kindheit und Jugend in der Bundesrepublik und der DDR.

⁷ III. Subjektiven Erzählungen und Deutungen. Erwachsenwerden und Erwachsensein in der Bundesrepublik und der DDR.

i powojennym widzianym z perspektywy Niemców mieszkających w podzielonym przez ponad pół wieku państwie. Część czwarta zaś *Interpretacja i lokalizacja w zjednoczonych Niemczech po 1989*⁸ zajmuje się tą samą tematyką widzianą z perspektywy po zjednoczeniu Niemiec. Rozdziałami najbardziej interesującymi dla polskiego czytelnika będą bez wątpienia kolejne części tej publikacji: *Doświadczenia i interpretacje w Polsce. Dzieciństwo i młodość*⁹ oraz *Doświadczenia i interpretacje w Polsce. Dorosłość (1956-2006)*¹⁰. Książkę zamyka obszerne podsumowanie i podziękowania składane wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej publikacji.

Lu Seegers dokonuje w swojej pracy obszernej analizy tła historycznego prowadzącego do tzw. pól sieroctwa, a także sytuacji socjalnej i prawnej wdów wojennych i ich dzieci. Motywem przewodnim książki jest próba ustalenia, w jaki sposób doświadczenia wojenne i powojenne wpłynęły na generację nimi dotkniętą, w jaki sposób przedstawiana i „przepracowywana” była ta tematyka w poszczególnych, tak bardzo różniących się od siebie systemach politycznych, w których przyszło żyć „dzieciom wojennym”. Autorka we wstępie wyjaśnia: „Celem tej pracy jest przekroczenie narodowych ograniczeń i cechującego się jednostronnością dotychczasowego sposobu prowadzenia studiów, gdyż problem spowodowanego wojną sieroctwa dotyczy całego pokolenia, zasługując na potraktowanie »transnacionalne« i przedstawienie całościowego obrazu tej generacji, niezależnie od narodowości”. Punktem centralnym stanowiącym oś jej badań jest trzydzieści wywiadów przeprowadzonych ze świadkami i jednocześnie uczestnikami wojny i żyjącymi w czasach powojennych. Różni ich pochodzenie społeczne, miejsce urodzenia i wyznanie religijne, punktem wspólnym jest natomiast urodzenie się pomiędzy 1935 a 1945 rokiem i utrata ojca w czasie wojny. Wielu z nich ledwie pamięta rodzica, wielu niestety nie dane było go poznać. Dwadzieścia historii życia zostało opowiedzianych przez kobiety i mężczyzn z Niemiec, dziesięć wywiadów zostało przeprowadzonych z Polkami i Polakami. Początkowo może dziwić jaskrawa, jak mogłoby się wydawać, dysproporcja, jednak lektura omawianej książki rozwiewa wątpliwości. Doktor Seegers rzetelnie i drobiazgowo analizuje opowiedziane jej dzieje rodzin, ukazuje i porównuje warunki społeczne, kulturalne i polityczne trzech różnych społeczeństw powojennych. Metoda doboru interlokutorów jest przy tym dość prosta: dziesięć historii widzianych oczami *wesis*, dziesięć *osis*¹¹, dziesięć polskimi. W połączeniu z ukazaniem przynależności do różnych warstw społecznych zróżnicowania płci studium przeprowadzone przez Lu Seegers pokazuje, że piętno „wojennego dzieciństwa” dotknęło niezaprzeczalnie całej generacji, jednak sposoby jego odbioru, wspomnień i „rozprawienia się” z obciążeniami wywołanymi II wojną światową są mocno zróżnicowane, a doświadczenie wspólne dla całego pokolenia widziane z różnych per-

⁸ IV. Deutungen und Verortungen im wiedervereinigten Deutschland nach 1989.

⁹ V. Erfahrungen und Deutungen in Polen: Kindheit und Jugend.

¹⁰ VI. Erfahrungen und Deutungen in Polen: Erwachsenwerden und Erwachsensein (1956-2006).

¹¹ Wyrazy *wesis* i *osis* to najprostsze, najbardziej rozpowszechnione i popularne terminy służące określeniu miejsca urodzenia i wychowania – w Niemczech Zachodnich lub w NRD.

spektyw może być też różnie odbierane. Autorka dochodzi w związku z tym do całej gamy wniosków, nietypowych dla historyków niemieckich. Jakich? Odsyłam do lektury.

Studium naukowe niemieckiej doktor historii Lu Seegers *Vati blieb im Krieg* wyłamuje się zdecydowanie z kanonu dotychczasowych publikacji, przełamując jednostronny do tej pory sposób badań. Niemieccy historycy zajmujący się delikatną dla nich materią czasów nazizmu i powojennych, świadomie czy też nieświadomie, ograniczali mocno pole swoich zainteresowań. Lu Seegers zrywa z tym zwyczajem, łamiąc pewne tabu, pokutujące w niemieckim środowisku naukowym, a jej ogromna (dosłownie, książka liczy bowiem 620 stron) praca wnosi powiew świeżości do metodologii niemieckich badań. Ze względu na dobór materiałów do analizy publikacja będzie interesująca również dla polskich czytelników. Mam nadzieję, że szybko dołączymy się polskiego jej przekładu, w chwili obecnej warto jednak sięgnąć do oryginalnego wydania. Praca o charakterze interdyscyplinarnym jest warta polecenia nie tylko historykom, ale również socjologom, politologom i kulturoznawcom oraz wszystkim zainteresowanym badaniem skutków II wojny światowej i czasów powojennych – w różnych aspektach.

MARIA ENGLER
AP SŁUPSK